

ZDZISŁAW PENTEK (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

 <https://orcid.org/0000-0001-6500-6559>

Środowisko poznańskich założycieli Roczników Historycznych w latach 1925-1939

Zarys treści: Tekst dotyczy okoliczności powstania w 1925 r. Roczników Historycznych jako naukowego organu Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu. Było to pierwsze w Wielkopolsce naukowe czasopismo historyczne. Założycielami byli historycy związani z Uniwersytetem Poznańskim oraz wcześniej już działającym Związkiem Obrony Kresów Zachodnich.

Abstract: The text deals with the circumstances of the establishment of Roczniki Historyczne (Historical Annals) in 1925 as the organ of the Society of History Lovers in Poznań. It was the first historical journal in Greater Poland. The founders were historians associated with the University of Poznań and the already existing Association for the Defense of the Western Borderlands.

Słowa kluczowe: Roczniki Historyczne, Towarzystwo Miłośników Historii w Poznaniu, Kazimierz Tymieniecki

Keywords: Roczniki Historyczne, Society of History Lovers in Poznań, Kazimierz Tymieniecki

Powstanie Roczników Historycznych nastąpiło w wyniku splotu co najmniej kilku okoliczności, mają więc one nieco głębszą „genealogię”. Przyczyną oczywistą było wejście Poznania w skład odrodzonego państwa polskiego. W maju 1919 r. powstał Uniwersytet Poznański (UP), początkowo zwany Wszechnicą Piastowską, który przyciągał naukowców głównie ze Lwowa, Krakowa i Warszawy. Przyczyną mniej oczywistą stanowiło powstanie w 1919 r. w Poznaniu Komitetu Obrony Górnego Śląska (koordynującego pomoc dla Ślązaków w czasie powstań śląskich)¹, co pociągnęło za sobą sekwencję wydarzeń, prowadzących do powstawania nowych organizacyjnych bytów. Na czele Komitetu stanął dr Ludwik Mycielski (1854-1926)², znany z działań filantropijnych. Na tym jego rola się zakończyła. Inni

¹ M. Mroczko, Działalność Komitetu Obrony Górnego Śląska w Wielkopolsce i na Pomorzu w latach 1919-1921. (Z badań nad genezą Związku Obrony Kresów Zachodnich), Zapiski Historyczne 40, 1975, nr 2, s. 55-82; tenże, Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921-1934. Powstanie i działalność, Gdańsk 1977, s. 13-25; tenże, Upowszechnianie problematyki zachodniej w polskich badaniach naukowych (1918-1939), Słupskie Studia Historyczne 12, 2006, s. 109-110.

² Z. Grot, Mycielski Ludwik, w: Polski słownik biograficzny (dalej cyt.: PSB), t. XXII (1977), s. 340-341; Słownik biograficzny Śremu, Śrem 2008, s. 229-231.

działacze tej organizacji – zwłaszcza ci z Poznania, o których za moment – postanowili jednak później, w październiku 1921 r., gdy sprawa Górnego Śląska była już przesądzona, zredefiniować swe zamierzenia i założyli Związek Obrony Kresów Zachodnich (ZOKZ)³. Wkrótce potem, w marcu 1922 r., zainicjowali wydawanie swego organu *Strażnica Zachodnia*. W pierwszym numerze wypunktowano cele organizacji⁴. Zwrócono uwagę na pogłębianie i rozszerzanie znajomości dzielnic zachodnich Polski przez badania nad ich przeszłością od epoki Popielów oraz Piastów aż do czasów I wojny światowej. Zapowiadano, że *Strażnica Zachodnia* będzie również badała wszelkie przejawy dawnej kultury, jak też interesowała się kwestiami gospodarczymi i społecznymi tych ziem. Zastrzegano jednoznacznie, że czasopismo nie będzie uprawiało polityki, a będzie otwarte dla ludzi wszystkich prądów. Nie będzie kierowało się szowinizmem narodowym, gdyż będzie szanować „język i kulturę lojalnych współobywateli Niemców”. Zdawano sobie sprawę, że „zaborczy »Drang nach Osten« nie był przemijającym epizodem”, wobec tego należało wyostrzyć uwagę całego narodu. W obszernym Komitecie Redakcyjnym zasiadli: dr Zygmunt Celichowski⁵, kurator Bernard Chrzanowski⁶, prof. Józef Kostrzewski⁷, pastor Karol Kotula⁸, prof. Marcin Nadobnik⁹, dr Jan Podkomorski¹⁰, prof. Mikołaj

³ M. M r o c z k o, *Związek*, s. 28. Wpisowe określono miesięcznie na 200 marek.

⁴ *Strażnica Zachodnia* 1, 1922, nr 1, s. 1-4, tu s. 2: „W tej myśli z inicjatywy Komitetów Górnośląskich powstaje »Związek Obrony Kresów Zachodnich« z siedzibą w Poznaniu, który postawił sobie za cel umocnienie polskości na całej linii zachodniej. Praca ta udać może się tylko przy żywym udziale całego narodu, bez względu na dzielnice, bez względu na przekonania partyjne. Będzie ona nosiła cechę pokojowego, twórczego wysiłku do podniesienia naszego stanu posiadania gospodarczego i kulturalnego w pogranicznych dzielnicach zachodnich”. Tamże, s. 95-101, zestawione przez M. Z. głosy prasy polskiej na temat ZOKZ.

⁵ Zygmunt Celichowski (12 VIII 1845 Wronki – 26 I 1923 Kórnik), studiował we Wrocławiu, Berlinie i Lipsku, doktor historii, dyrektor Biblioteki Kórnickiej, honorowy prof. UP (S. B o d n i a k, *Celichowski Zygmunt*, w: *PSB III* [1937], s. 221-222).

⁶ Bernard Chrzanowski (27 VII 1861 Wojnowice k. Buku – 12 XII 1944 Konstancin), prawnik, kurator szkolny (W. J a k ó b c z y k, *Chrzanowski Bernard*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981 [dalej cyt.: WSB], s. 110-111; G. Ł u k o m s k i, *Bernard Chrzanowski (1861-1944). Biografia Polaka zachodniokresowego*, Poznań-Opalenica 2005; Poznań, Archiwum Państwowe, Kartoteka ewidencji ludności miasta Poznania 1870-1931 [dalej cyt.: KEL], 14328, k. 228, dostęp online: <<https://e-kartoteka.net/>>).

⁷ Józef Kostrzewski (25 III 1885 Węglewo – 19 X 1969 Poznań), powstaniec wielkopolski, archeolog, prof. UP, odkrywca Biskupina (J.E. K a c z m a r e k, A. P r i n k e, *Żywot długi, pracowity i spełniony. Profesor Józef Kostrzewski [1885-1969] – prehistoryk, patriota, Europejczyk*, Poznań 2023).

⁸ Karol Kotula (26 II 1884 Cierlick, Czechy – 8 XII 1968 Warszawa), studiował filologię w Wiedniu i Halle, duchowny ewangelicki wyświęcony 1910, prefekt gimnazjum w Orłowej na Zaolziu, od 1919 organizator szkolnictwa polskiego w Wielkopolsce, 1923-1924 pastor parafii ewangelicko-augsburskiej w Poznaniu, od 1927 w Łodzi, 1951-1959 biskup ewangelicko-augsburski w Polsce (A. B u z e k, *Kotula Karol*, w: *PSB XIV* [1968-1969], s. 501-502).

⁹ Marcin Nadobnik (9 XI 1883 Wielichowo k. Śmigła – 31 XII 1953 Poznań), absolwent Uniwersytetu w Greifswaldzie, statystyk, przybył z Warszawy w XII 1919 r., prof. UP, współtwórca Głównego Urzędu statystycznego (KEL 14842, k. 302).

¹⁰ Jan Podkomorski (7 V 1892 Obrzycko – 13 XI 1958 Krynica), absolwent Uniwersytetu w Marburgu, dr praw, starosta szamotulski (KEL 14938, k. 446; J.S., *Śp. Jan Podkomorski, Palestra. Pismo Adwokatury Polskiej* 3/1, (13) 1959, s. 82-83).

Rudnicki¹¹, dr Włodzimierz Seydlitz¹², Teodor Tyc¹³, prof. Kazimierz Tymieniecki¹⁴, dr Andrzej Wojtkowski¹⁵ oraz Zygmunt Zaleski¹⁶. Odtąd, z nieco malejącą regularnością (1922-1933 i 1937-1939), wydawano *Strażnicę* jako pismo służące „rozbudzeniu pełnego, umysłowego zajęcia się całego narodu wszystkim, co dotyczy kresów zachodnich”.

Wśród publikujących w *Strażnicy Zachodniej*, nadając jej naukowy charakter, znaleźli się (w kolejności ukazywania się publikacji w latach 1922-1925): K. Tymieniecki, B. Chrzanowski, niezidentyfikowany S.C., Maksymilian Hasiński¹⁷, Tadeusz Szaliński¹⁸, J. Podkomorski, Adam Skałkowski¹⁹, Jan Stanisław

¹¹ Mikołaj Rudnicki (6 XII 1881 Sokołów Podlaski – 28 VI 1978 Puszczykowo), studiował na kilku uczelniach, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, językoznawca, przybył z Krakowa w IV 1919 r., prof. UP (Z. Zagórski, Mikołaj Rudnicki [6 XII 1881 – 28 VI 1978], *Slavia Occidentalis* 36, 1979, s. 1-7; KEL 15005, k. 340).

¹² Włodzimierz Seydlitz (11 I 1890 Poznań – 1940 w ZSRR), absolwent Uniwersytetu we Wrocławiu, dr praw (S. Łoza, Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia i sprostowania, Warszawa 1984, s. 275-276; KEL 15026, k. 668).

¹³ Teodor Tyc (6 V 1896 Monachium – 5 VIII 1927 Poznań), historyk i prawnik, absolwent UP, uczeń J. Rutkowskiego (Z. Pentek, Teodor Tyc [1896-1927]. Biografia, Poznań 2012; KEL 15196, k. 438).

¹⁴ Kazimierz Tymieniecki (19 XII 1887 Kielce – 13 X 1968 Poznań), przybył z Warszawy do Poznania 1 IV 1919 r., historyk-mediewista, prof. UP (Kazimierz Tymieniecki. W pięćdziesiąt rocznicę śmierci mistrza nauk mediewistycznych, red. J. Nikodem, Poznań 2019; Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza [dalej cyt.: ArchUAM], sygn. 191/50; KEL 15197, k. 84).

¹⁵ Andrzej Wojtkowski (20 XI 1891 Jezioro k. Przygodzic – 7 VI 1975 Lublin), przybył do Poznania z Warszawy w VI 1920 r., archiwista, powstaniec wielkopolski, doktorat (1921) i habilitacja (1930) na UP, dyrektor Biblioteki Raczyńskich (1926-1928); twórca Bibliografii Historii Wielkopolski, Poznań 1937-1938, oraz Bibliografii historii miasta Poznania, Poznań 1938 (W. Molić, Andrzej Wojtkowski, w: Wybitni historycy wielkopolscy, wyd. 2, Poznań 2010 [dalej cyt.: WHW], s. 373-389; *Strażnica Zachodnia* 1, 1922, nr 2, s. 65; KEL 15272, k. 939).

¹⁶ Zygmunt Zaleski (15 I 1894 Gozdanin – ok. 1940 Mołoga k. Rybińska, ZSRR), ekonomista, powstaniec wielkopolski, wiceprezydent Poznania (1937) i redaktor *Kroniki Miasta Poznania* (P. Grzelczak, Zygmunt Zaleski, w: Księga pamiątkowa *Kroniki Miasta Poznania*, Poznań 2023, s. 74-85).

¹⁷ Maksymilian Hasiński (11 X 1888 Pępowo – 1971 Brzeziny), studiował romanistykę i germanistykę w Jenie, Genewie i Wrocławiu (tam doktorat), powstaniec wielkopolski, kierownik Wydziału Oświatowego w Polskim Komitecie Plebiscytowym w Bytomiu, a potem Wydziału Oświatowego ZOKZ 1922-1928 (F. Szymiczek, Hasiński Maksymilian [1888-1971], w: *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 169; L. Hasiński, *Z dziejów rodu Hasińskich*, Poznań 2010, niepublikowana praca magisterska, napisana na UAM pod kierunkiem Z. Pentki, s. 133-137; KEL 14489, k. 785).

¹⁸ Tadeusz Szaliński (23 VIII 1898 Anielewo, pow. Brodnica – 19 VI 1971 Manchester), absolwent Gimnazjum w Gnieźnie, powstaniec wielkopolski, uczestnik III powstania śląskiego; do Poznania przybył w X 1921 r., absolwent UP, prawnik i ekonomista, starosta w Pszczynie i Świętochłowicach (S. Biłski, *Słownik biograficzny regionu brodnickiego*, Brodnica-Toruń 1991, s. 102; KEL 15105, k. 919).

¹⁹ Adam Skałkowski (30 IX 1877 Lwów – 17 IV 1951 Poznań), historyk z Lwowa, prof. UP, członek Towarzystwa Historycznego od 1903 (D. Łukasiewicz, Skałkowski Adam, w: *PSB XXXVII* [1997-1998], s. 669-653; K. Olejnik, Adam Skałkowski, w: WHW, s. 243-258; ArchUAM, sygn. 148/82; KEL 15038, k. 162).

Bystróż²⁰, A. Wojtkowski, Abdon Kłodziński²¹, Wincenty Lutosławski²², Karol Barański²³, Jan Przybyła²⁴, Wacław Borowski²⁵, Stanisław Kutrzeba²⁶, Rus Kuszte-
lan²⁷, Ignacy A. Machciński²⁸, Wisława Knapowska²⁹, Adolf Szymań-
ski³⁰, Bohdan Winiarski³¹, Józef Kiedroń³², Kazimierz Kierski³³, ks. Alfons

²⁰ Jan Stanisław Bystróż (20 X 1892 Kraków – 18 XI 1964 Warszawa), etnograf, prof. UP, Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Warszawskiego (A. K u t r z e b a - P o j -
n a r o w a, Jan Stanisław Bystróż [1892-1964], w: *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, Warszawa 1986, s. 308-324).

²¹ Abdon Kłodziński (25 X 1881 Kęty – 18 X 1937 Kraków), mediewista, absolwent i dr Uniwersytetu Jagiellońskiego 1910, przybył do Poznania w III 1921, prof. UP 1921-1925 (KEL 14616, k. 1023; W. S o b o c i ń s k i, Kłodziński Abdon, w: PSB XIII [1967-1968], s. 55-56; M. T y r o w i c z, Kłodziński Abdon Jan Kanty, w: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I-III, Warszawa-Lódź 1988-2017 [dalej cyt.: SBAP], tu t. I, s. 101-103).

²² Wincenty Lutosławski (6 VI 1863 Warszawa – 28 XII 1954 Kraków), chemik, filozof, studiował i wykładał na kilku uniwersytetach w Europie, prof. Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, orędownik polskości Gdańska i Pomorza (T. C z e ż o w s k i, Lutosławski Wincenty, w: PSB XVIII [1973], s. 153-156).

²³ Karol Barański, „naczelnik wydziału” (Księga adresowa miasta stołecznego Poznania 1926, Poznań 1926, s. 12).

²⁴ Zob. o nim M. M r o c z k o, *Związek*, s. 32.

²⁵ Wacław Borowski (19 II 1895 Wieś Małorosyjska, Rosja – ?), student UP (KEL 14401, k. 414; brak dokumentacji w ArchUAM).

²⁶ Stanisław Kutrzeba (15 XI 1876 Kraków – 7 I 1946 Kraków), absolwent, prof. i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, historyk prawa (A. V e t u l a n i, Kutrzeba Stanisław, w: PSB XVI [1971], s. 314-318).

²⁷ Rus Jan Kusztełan (18 VII 1884 Poznań – 8 V 1935 Poznań), ekonomista, fotograf-
-amator (KEL 14704, k. 293).

²⁸ Ignacy Antoni Machciński (1895 – 13 V 1965 Poznań), adwokat (Księga adresowa 1926, s. 184), pochowany na cmentarzu przy ul. Lutyckiej w Poznaniu.

²⁹ Wisława Knapowska (7 VI 1889 Poznań – 8 V 1956 Poznań), studiowała historię sztuki i romanistykę w Monachium, nauczycielka Gimnazjum Dąbrówki w Poznaniu 1921-1931, docent UP (H. Z u b a l e w a, Knapowska Wisława, w: PSB XIII [1967-1968], s. 108-109; Z. Z a g ó r o w s k i, Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych, Warszawa-Lwów 1926, s. 227; ArchUAM, sygn. 103a/1171, 103b/1216; KEL 14621, k. 363; Archiwum PAN w War-
szawie, Oddział w Poznaniu [dalej cyt.: ArchPANPn], sygn. P.III-2).

³⁰ Adolf Edward Szymański (6 IX 1895 Brodów k. Nidzicy – 21 XI 1966 Bühl, Szwajc-
aria), dr ekonomii (1921), prawnik, studiował we Wrocławiu i Królewcu, działacz narodowy na Mazurach (T. O r a c k i, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla*, Warszawa 1983, s. 309-310).

³¹ Bohdan Stefan Winiarski (27 IV 1884 Bohdanowo, pow. Łomża – 4 XII 1969 Poznań), absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, prawnik, prof. UP, sędzia Trybunału w Hadze, 1924-1927 komisarz ds. likwidacji własności niemieckich na terenie byłego zaboru pruskiego, stąd jego aktywność w Strażnicy Zachodniej (S. Ł o z a, *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 803; KEL 15254, k. 174).

³² Józef Kiedroń (17 III 1879 Błędowice Dolne, Czechy – 25 I 1932 Berlin), absolwent Akademii Górniczej w Leoben (Austria), czynny w Polskim Komisaracie Plebiscytowym w Bytomiu, gdzie poznał T. Tyca, potem minister przemysłu i handlu 1923-1925 (J. J a r o s, Kiedroń Józef, w: PSB XII [1966-1967], s. 396-397).

³³ Kazimierz Kierski (13 I 1873 Jaślików, pow. Krasnystaw – 1944), absolwent Uniwer-
sytetu Warszawskiego (UW), prawnik, prezes Oddziału Prokuraturii Generalnej w Poznaniu

Mańkowski³⁴, Tomasz Polak³⁵, Jan Karnowski³⁶, Mieczysław Bilek³⁷, Ignacy Grabowski³⁸, Jan Rogowski³⁹, Stanisław Srokowski⁴⁰, Ludwika Dobrzyńska-Rybicka⁴¹, Zofia Śliwińska⁴², Marian Zawidzki⁴³, do czego dochodziło kilku współpracujących Duńczyków: Thade Petersen⁴⁴, Christian Stemann, N.J. Nielsen i J.C. Wittenberg. Przyczyn aktywności tej ostatniej grupy należy upatrywać w chęci zachowania duńskich tradycji historycznych zagrożonych przez żywioł niemiecki.

Mimo zapewnień redakcji, pewne treści publikowane w Strażnicy Zachodniej były elementem propagandy antyniemieckiej. Jest to widoczne zwłaszcza w 1922 r. Ukazywano statystyki demograficzne, niechęć do Polski w prasie niemieckiej ukazującej się naszym kraju, przejawy wrogości Niemców wobec nowej sytuacji politycznej etc. Po roku comiesięcznego wydawania Strażnicy (pierwszy numer w marcu 1922 r.) – w nakładzie 1000 egzemplarzy – jej częstotliwość zaczęła się obniżać,

1925-1926, kolekcjoner rękopisów (E. M u s z a l s k i, Kierski Kazimierz, w: PSB XII [1966-1967], s. 429-430; KEL 14606, k. 586).

³⁴ Ks. Alfons Mańkowski (10 X 1870 Wielki Kuntersztyn k. Grudziądz – 12 II 1941 Stuttgart), studiował jeden semestr na Uniwersytecie Jagiellońskim, samouk, członek Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (dalej: PTPN) i TMH (K. P o d l a s z e w s k a, Mańkowski Alfons, w: PSB XIX [1974], s. 510-513).

³⁵ Wspomina go M. M r o c z k o, Związek, s. 33.

³⁶ Jan Karnowski (16 V 1886 Czarnowo, gm. Brusy – 2 X 1939 Wyrzysk), absolwent Uniwersytetu we Wrocławiu, prawnik, sędzia, poeta i badacz kultury Kaszubów (D. M a j k o w s k a, J. P o d g ó r e c z n y, Karnowski Jan, w: PSB XII [1966-1967], s. 82-84; J. B o r z y s z k o w s k i, Jan Karnowski [1886-1939], w: Ludzie Pomorza lat 1920-1939, Gdańsk 1977, s. 34).

³⁷ Mieczysław Bilek (18 VI 1894 Łódź – 23 V 1943 Warszawa), absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, prawnik, prezydent Radomia 1921 i Gdyni 1929-1931 (A. K u n e r t, Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1941, t. I, Warszawa 1987, s. 40-41).

³⁸ Ignacy Karol Grabski (18 IX 1898 Kunowo, pow. Szamotuły – 10 VIII 1944 Warszawa), absolwent UP, prawnik, powstaniec warszawski (ArchUAM, sygn. 103b/423; Karta wpisowa UP, ArchUAM, k. 123).

³⁹ Prawdopodobnie chodzi o Jana Rogowskiego (13 IX 1894 Ostrów, Ukraina – 28 III 1980 Katowice), absolwent UJK we Lwowie, doktorat (1923) u F. Bujaka, legionista, prof. gimnazjalny (Życie Bytomskie, <archive.ph/20150826174939/http://zyciebytomskie.pl/index.php/ZB/panteon/jan-rogowski-filozof-historyk-i-literat>).

⁴⁰ Stanisław Srokowski (8 VII 1872 Węgrzce k. Krakowa – 20 VIII 1950 Warszawa), geograf, nauczyciel w Tarnopolu, wojewoda wołyński 1923-1924, założyciel i pierwszy dyrektor Instytutu Bałtyckiego 1926 (M. J a n e l l i, J. P i ą t e k, Kalendarzyk profesorski na rok 1913, Lwów 1913, s. 143; A.A. Z i ę b a, Srokowski Stanisław, w: PSB XLI [2002], s. 238-244).

⁴¹ Ludwika Dobrzyńska-Rybicka (19 XI 1868 Brzeżewo – 7 X 1958 Poznań), dr filozofii, kierownik Biblioteki PTPN (S. Ł o z a, Czy wiesz kto to jest?, s. 146; N. D e l e s t o w i c z, Historia Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1857-2022, Poznań 2022, wg indeksu).

⁴² Zofia Śliwińska, prof. Państwowego Gimnazjum Żeńskiego na poznańskim Łazarzu (Z. Z a g ó r o w s k i, Spis, s. 227; M. M r o c z k o, Związek, s. 173-174).

⁴³ Marian Zawidzki (1 IV 1898 Odolanów – 17 I 1945 Lublin), germanista i pedagog, absolwent UP, prof. gimnazjalny w Poznaniu, wizytator i kurator województwie śląskim (KEL 15297, k. 84, podaje, że urodził się w Poznaniu).

⁴⁴ Thade Petersen (22 XI 1866 Toftum – 20 IX 1949 Haderslev), duński pastor, 1922 założyciel Historisk samfund for Sønderjylland (H. L u n d, J. W i t t e, Thade Petersen, w: Dansk Biografisk Leksikon, online: <biografiskleksikon.lex.dk>).

aż z miesięcznika stała się kwartalnikiem. Oddawało to nastroje ludności polskiej, choć nadal miano na uwadze dbałość o historyczne edukowanie społeczeństwa polskiego. Historycy pisujący w *Strażnicy* podejmowali tematykę od czasów średniowiecza do współczesności. Prym wiedli K. Tymieniecki, T. Tyc, A. Wojtkowski i A. Skałkowski. Pomimo rosnącego poziomu tekstów historycznych, czasopismo było postrzegane jako mocno zaangażowane propagandowo, a ten stan rzeczy nie wszystkim odpowiadał. Autorzy pragnęli bowiem raczej pisać o historii tej części Polski niż wdawać się w walkę propagandową. Dlatego też doszło do secesji, a część twórców *Strażnicy* zaczęła funkcjonować w nowym środowisku.

Znaleźli je w utworzonym 24 IV 1922 r. Towarzystwie Miłośników Historii Ziemi Zachodnich. Pomysł padł już w miesiąc po wydaniu pierwszego numeru *Strażnicy Zachodniej*. Nowa organizacja skupiła część autorów *Strażnicy*, a czasopismo to było zresztą forum informującym o istnieniu TMHZZ i jego aktywności, w tym także miejscem publikacji sprawozdań z odczytów. Oficjalne kontakty między ZOKZ a TMHZZ wkrótce jednak, zdaniem A. Wojtkowskiego, ustały⁴⁵. Według niego *Strażnica Zachodnia* była (od początku swego istnienia) patronką TMHZZ (ale, mimo takiego przyrzeczenia, nie wspierała go finansowo) – i to dlatego już od samego zarania zaczęli w niej publikować swe teksty poznańscy historycy, którzy nie posiadali własnego pisma historycznego⁴⁶. Przyczyna była oczywista – sytuacja materialna nowego Towarzystwa była trudna, podobnie jak całego kraju, trapionego inflacją i pospolitą biedą⁴⁷.

W 1923 r. dokonano drobnych korekt w składzie Zarządu Towarzystwa. Z funkcji przewodniczącego zrezygnował ks. S. Kozierowski, w jego miejsce pojawił się energiczny Kazimierz Kaczmarczyk⁴⁸ z Archiwum Państwowego, zaś K. Tymieniecki i A. Wojtkowski zostali jego zastępcami; T. Tyc (już magister) został sekretarzem, a Z. Zaleski skarbnikiem. Z comiesięczną regularnością prowadzono prelekcje na terenie Uniwersytetu lub Archiwum Państwowego⁴⁹. Nie czyniła tego natomiast w ogóle *Strażnica Zachodnia*, skupiając się wyłącznie na słowie pisanym. W kolejnym

⁴⁵ A. Wojtkowski, *Dziesięć lat pracy Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu*, *Roczniki Historyczne* 8, 1932, s. 63.

⁴⁶ *Strażnica Zachodnia* 2, 1923, nr 4-5, s. 264-266, gdzie tematyka odczytów od 21 XI 1922 do 23 III 1923 r. Wykłady wygłaszali: A. Skałkowski, K. Tymieniecki, W. Knapowska, A. Wojtkowski (dwukrotnie), T. Tyc i dr Konstancja Swinarska (3 IV 1892 Rogoźno – 21 IV 1982 Poznań), geografka, pedagog, absolwentka uniwersytetów w Berlinie i Wrocławiu (S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?* Uzupełnienia 1984, s. 298). Zob. K. Kaczmarczyk, *Oddział Poznański (1925-1956)*, w: *Księga pamiątkowa z okazji Zjazdu Jubileuszowego PTH w Warszawie 19-21. X. 1956*, Warszawa 1958, s. 200-206.

⁴⁷ A. Wojtkowski, *Dziesięć lat*, s. 63.

⁴⁸ Kazimierz Kaczmarczyk (3 II 1878 Wiśnicz Stary – 6 IV 1966 Poznań), absolwent i dr Uniwersytetu Jagiellońskiego, przybył z Krakowa w połowie V 1920 r., dyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu (J. Matysiak, *Kazimierz Kaczmarczyk 1878-1966*. Archiwista i historyk, Poznań 2020; KEL 14565, k. 305).

⁴⁹ Wygłaszali je: A. Wojtkowski, A. Skałkowski, W. Knapowska, T. Tyc. M. Kniat i Jan Staszewicz (4 XII 1898 Kamieniec Podolski – 2 VIII 1970 Chobrzany pow. Sandomierz), syn aptekarza z Radomia (KEL 15079, k. 774; ArchUAM, sygn. 103b/2869); podawał cztery [!] różne daty dzienne swego urodzenia.

roku 1924 utrzymywano odczyty na dawnym poziomie, a Towarzystwo zyskiwało dzięki tej akcji na popularności. Prelekcje przeprowadzili: Kazimierz Krotoski⁵⁰, A. Wojtkowski, Maria Majczakówna⁵¹, Marian Kniat⁵² i dr Ludwik Ręgorowicz⁵³. Organizacji przewodził nadal K. Kaczmarczyk, jego zastępcami byli K. Tymieniecki i A. Wojtkowski, skarbnikiem pozostawał Z. Zaleski, a sekretarzem został M. Kniat, zastępując T. Tyca. Jak się okazało, wykłady – choć nie były darmowe – cieszyły się tak znacznym zainteresowaniem, że zaczęto je prezentować także w Lesznie⁵⁴.

Podbudowane tymi sukcesami Towarzystwo w marcu 1925 r. wybrało nowy Zarząd w składzie: przewodniczący K. Kaczmarczyk, jego zastępca ks. Henryk Likowski⁵⁵, sekretarz M. Kniat, skarbnik Z. Zaleski oraz członkowie K. Tymieniecki i A. Wojtkowski. Dostrzegano, jak skuteczne i popularne były wykłady K. Tymienieckiego, ściągające tłumy słuchaczy. To nowy Zarząd podjął 27 III 1925 r. decyzję o wydawaniu własnego organu w postaci Roczników Historycznych⁵⁶. W tym dniu zadecydowano też o połączeniu akcji wykładowej Towarzystwa z działaniami podejmowanymi przez Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego (PTH) w Poznaniu, który powstał 24 marca tr., a w obu organizacjach działali ci sami ludzie⁵⁷. Nastąpiło natomiast trwałe rozdzielenie inicjatyw TMHZZ i zradykalizowanego ZOKZ.

Od początku 1925 r. trwały również przygotowania do IV Zjazdu Historyków Polskich, angażujące oraz integrujące całe środowisko historyków, nie tylko z Poznania, należących do PTH, studentów i rozmaitych wolontariuszy. Zapewne chciano wykorzystać ten moment zainteresowania miastem i jego młodym Uniwersytetem⁵⁸. W tej sprzyjającej atmosferze 29 X 1925 r. na walnym zgromadzeniu TMHZZ postanowiono dokonać zmiany nazwy na Towarzystwo Miłośników Historii w Poznaniu

⁵⁰ Kazimierz Krotoski (11 VIII 1860 Zbąszyń – 15 II 1937 Poznań), dr historii Uniwersytetu Jagiellońskiego 1887, radca szkolny, dyrektor gimnazjum w Nowym Targu (KEL 14678, k. 147).

⁵¹ Maria Majczakówna (2 X 1897 Łódź – 27 II 1969 Łódź), absolwentka UP, poślubiła potem Mariana Kniata (ArchUAM, sygn. 103b/1832; KEL 14773, k. 120).

⁵² Marian Kniat (30 I 1899 Oborniki Wielkopolskie – 2 XII 1944 KL Flossenbürg), powstaniec wielkopolski, zdemobilizowany w II 1921, student historii UP, 1924-1938 archiwista Archiwum Państwowego w Poznaniu, 1929 dr, 1934 docent UP (A. Kamiński, Kniat Marian, w: PSB XIII [1967-1968], s. 116-117; tenże, Kniat Marian, w: SBAP I, s. 103-104; ArchUAM, sygn. 103b/1216; KEL 14622, k. 38).

⁵³ Ludwik Ręgorowicz (14 I 1888 Podkościele k. Dąbrowy Tarnowskiej – 19 XII 1970 Warszawa), dr 1916, nauczyciel, wraz z T. Tycem i M. Hasińskim zaangażowany w kampanię plebiscytową na Górnym Śląsku, powstaniec śląski (A. Brożek, Ręgorowicz Ludwik Walenty, w: PSB XXXI [1988-1989], s. 245-248; KEL 14986, k. 332).

⁵⁴ A. Wojtkowski, Dziesięć lat, s. 64. Wykłady w Lesznie wygłaszał K. Tymieniecki w styczniu, lutym i marcu 1925 r.

⁵⁵ Henryk Likowski (9 I 1876 Michorzewko – 18 III 1932 Warszawa), historyk Kościoła, prof. Uniwersytetu Warszawskiego, doktorat na UP w 1922, opuścił Poznań w 1927 i wyjechał do stolicy (Z. Zieliński, Likowski Henryk, w: PSB XVII [1972], s. 330-332).

⁵⁶ A. Wojtkowski, Dziesięć lat, s. 63; M. Mroczko, Związek, s. 90.

⁵⁷ A. Wojtkowski, Dziesięć lat, s. 65. PTH było kontynuacją (pod zmienioną w 1924 r. nazwą) Towarzystwa Historycznego we Lwowie.

⁵⁸ Z. Penteck, Historia poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego 1925-1939, Poznań 2025, s. 51-88.

(TMH)⁵⁹. Inicjatywa wydawania nowego periodyku spodobała się zapewne Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, które – wobec poprawy, po reformach premiera W. Grabskiego, sytuacji finansowej kraju – udzieliło nowemu Towarzystwu wydatnego wsparcia⁶⁰. Sformował się komitet redakcyjny *Roczników Historycznych* złożony z K. Tymienieckiego, K. Kaczmarczyka i ks. H. Likowskiego. Było to odzwierciedlenie składu Zarządu, przy czym zrozumiałe było, że to K. Tymienieckiemu, niezwykle mocno zaangażowanemu w tę sprawę i od dawna będącemu motorem różnych działań, a do tego posiadającemu akademickie tytuły, powierzono rolę naczelną w piśmie, którą zresztą pełnić miał zresztą do końca swych dni. Redakcja przewidywała, że *Roczniki Historyczne* będą odpowiednikiem *Ateneum Wileńskiego*⁶¹, a więc zasięg czasopisma będzie tym samym ograniczony terytorialnie i nie będzie ono poruszała spraw ogólnopolskich. Otrzymane od Ministerstwa środki finansowe okazały się jednak niewystarczające, stąd sięgnięto do kasy TMH, które dysponowało przychodami z cykli wykładowych we wrześniu i październiku 1924 r.⁶² W pierwszym tomie *Roczników* znalazły się rozprawy J. Kostrzewskiego, K. Tymienieckiego, T. Tyca, Tadeusza Grabowskiego⁶³, Władysława Konopczyńskiego⁶⁴, Bronisława Dembińskiego⁶⁵, A. Skałkowskiego, A. Wojtkowskiego, W. Knapowskiej, Z. Zaleskiego i K. Kaczmarczyka. Ponadto K. Tymieniecki zamieścił jeden tekst w dziale *Miscellanea*. Uruchomiono także dział: recenzji (omówiono cztery publikacje, a recenzentami byli: ks. H. Likowski, Franciszek Bujak⁶⁶, K. Kaczmarczyk i Leon Białkowski⁶⁷),

⁵⁹ Tamże, s. 41.

⁶⁰ Tamże, s. 65, 68, 70; składka członkowska TMH wynosiła 8 zł tak w 1924, jak i 1932 r.

⁶¹ *Ateneum Wileńskie* ukazywało się w latach 1923-1939 i w wymiarze historycznym miało rzeczywiście podobne cele, jak *Roczniki*. Pierwszym redaktorem był Kazimierz Chodynicki (31 III 1890 Warszawa – 14 V 1942 Warszawa), absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, od 1928 prof. UP (K. Pietkiewicz, Chodynicki Kazimierz, w: WHW, s. 195-212; ArchUAM, sygn. 152/2, zwłaszcza k. 5-9, gdzie obszerny życiorys).

⁶² A. Wojtkowski, *Dziesięć lat*, s. 70-71.

⁶³ Tadeusz Grabowski (29 X 1871 Kraków – 27 VII 1960 Kórnik), historyk literatury, absolwent i prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, od 1919 prof. UP, od 1920 członek PTPN (ArchUAM, sygn. 152/10, 82/117, 15/611/12; D. Pędzińska, Grabowski Tadeusz, w: WSB, s. 226).

⁶⁴ Władysław Konopczyński (26 XI 1880 Warszawa – 12 VII 1952 Młynik k. Ojcowa), absolwent i prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, nowożytnik, współtwórca i pierwszy redaktor PSB (E. Rostworowski, Konopczyński Władysław, w: PSB XIII [1967-1968], s. 556-561; P. Biliński, Władysław Konopczyński 1880-1952. Człowiek i dzieło, Kraków 2017). Jego obecność wynikała być może z faktu, że był orędownikiem zorganizowania w Poznaniu IV Zjazdu Historyków (1925).

⁶⁵ Bronisław Dembiński (14 VIII 1858 Mała Komorza, gm. Tuchola – 23 XI 1939 Poznań), historyk, prof. UJK we Lwowie, Uniwersytetu Warszawskiego i UP, przybył z Warszawy do Poznania w V 1923 (KEL 14353, k. 842; ArchPANp, sygn. P.III-34; ArchUAM, sygn. 15/611/6; Z. Wojciechowski, *Studia historyczne*, Warszawa 1955, s. 430).

⁶⁶ Franciszek Bujak (16 VIII 1875 Maszkienice – 21 III 1953 Kraków), historyk dziejów gospodarczych, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, UJK we Lwowie, prezes PTH 1932-1933 i 1936-1937 (Z. Górczak, Franciszek Bujak [1875-1953], w: *Mediewiści XI*, Poznań 2024, s. 11-20).

⁶⁷ Leon Białkowski (1 II 1885 Pasynki na Podolu – 22 I 1952 Lublin), studiował historię na Uniwersytecie Jagiellońskim (doktorat 1910) i w Paryżu, przybył z Kalisza do Poznania

bibliografii historycznej za 1925 r., nekrologów oraz spraw Towarzystwa, ze spisem jego członków.

Środowisko twórców Roczników Historycznych tworzyli przede wszystkim z historycy wywodzący się z Uniwersytetu Poznańskiego. Byli to: K. Tymieniecki, A. Skałkowski, B. Dembiński, A. Kłodziński, W. Knapowska i T. Tyc, a do grona tego dodać jeszcze należy archeologa J. Kostrzewskiego. Spoza tej grupy ważną rolę odegrał A. Wojtkowski, który nie tylko był przecież inicjatorem całego przedsięwzięcia, ale także uzyskał w Poznaniu doktorat w 1921, współpracował z Archiwum Państwowym do 1923, od 1926 pełnił funkcję wicedyrektora a następnie dyrektora Biblioteki Raczyńskich, zaś po habilitacji na UP w 1930 r. został docentem tej uczelni – a więc był z nią blisko związany. Istotne znaczenie w TMHZZ i TMH miał również Zygmunt Zaleski, który założył w 1924 r. Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, oraz K. Kaczmarczyk jako dyrektor Archiwum Państwowego. Przyglądając się środowisku „ojców założycieli”, można pokusić się i o taką refleksję, że chociaż większość wywodziła z UP, to część z nich przyciągnął T. Tyc spośród działaczy aktywnych w okresie powstań śląskich.

Śledząc dalszy rozwój Roczników w latach 1925-1939, należy zauważyć, że grono autorów i poruszana przez nich tematyka były zgodne z planami towarzyszącymi nro-
dzinom czasopisma. W 1926 r. wśród autorów obok T. Tyca, A. Skałowskiego i A. Wojtkowskiego (który zamieścił cztery teksty: dwa artykuły, bibliografię i jedną recenzję), znaleźli się Feliks Pohorecki⁶⁸ (z dwiema recenzjami), Antoni Lauferski⁶⁹, Antoni Eckstein⁷⁰ (z artykułem o dziejach Ponieca) oraz Wanda Polkowska-Markowska⁷¹.

Tom trzeci (1927) redagowany był już w dwuosobowym składzie: K. Tymieniecki i K. Kaczmarczyk. Jako autorzy obok T. Tyca oraz A. Wojtkowskiego pojawili się J. Kostrzewski, Kazimierz Ślósarczyk⁷², Władysław Konopczyński (dwa teksty), M. Kniat i ks. A. Mańkowski.

W 1928 r. zaczęli publikować w Rocznikach Juliusz Willaume⁷³ (recenzja), bardzo potem aktywny przez cały okres międzywojnia Janusz Staszewski⁷⁴, Jadwiga

w połowie II 1921, docent UP 1924-1926, z początkiem II 1926 przeprowadził się do Lublina, gdzie został dyrektorem Archiwum Państwowego (F. C i e ś l a k, Białkowski Leon, w: SBAP I, s. 37-39; KEL 14279, k. 762).

⁶⁸ Feliks Pohorecki (3 XI 1890 Tarnopol – 27 VII 1945 Kraków), przybył z Krotoszyna do Poznania na początku I 1923, pracownik Archiwum Państwowego 1923-1934 (KEL 14939, k. 525; K. L e w i c k i, Pohorecki Feliks Hubert, w: PSB XXVII [1983], s. 225-227; M. B i e l i Ń s k a, Pohorecki Feliks Hubert, w: SBAP I, s. 169-170).

⁶⁹ Antoni Lauferski (19 V 1902 Wyrzeka k. Kościana – 17 IX 1939 Warszawa), absolwent historii UP, od 1936 profesor gimnazjalny w Nakle, regionalista, zginął w kampanii wrześniowej (KEL 14720, k. 231; ArchUAM, sygn. 103b/1558).

⁷⁰ Antoni Zygmunt Eckstein (10 VI 1901 Stryj – 31 VII 1961 Kraków), student UP (KEL, sygn. 14380, k. 473).

⁷¹ Wanda Polkowska-Markowska (20 VII 1898 Klińce w Rosji – 29 III 1958 Warszawa), absolwentka UP, później nauczycielka gimnazjalna (ArchUAM, sygn. 103a/120; niepublikowany biogram pióra J. Karwasińskiej w archiwum PSB w Krakowie).

⁷² Postać bliżej nieznana. Nie udało się go znaleźć wśród studentów UP.

⁷³ Juliusz Willaume (15 II 1904 Zabłotów na Ukrainie – 27 VI 1980 Lublin), przybył ze Lwowa w II 1919, absolwent historii UP 1926, historyk XIX wieku, prof. UMCS w Lublinie 1961 (S. Ł o z a, Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia 1984, s. 342; KEL 15250, k. 762).

Kochanowska-Wojciechowska⁷⁵, Karol Maleczyński⁷⁶, Stefania Pierzchałanka-Jeskowa⁷⁷, Jadwiga Karwasińska⁷⁸ oraz Sylwester Machnikowski⁷⁹.

W 1929 r. obok tekstów A. Skalkowskiego, F. Pohoreckiego i J. Willaume'a pojawiły się rozprawy Bronisława Włodarskiego⁸⁰, Kazimierza Sochaniewicza⁸¹, Karola Górskiego⁸² i ks. Kazimierza Miaskowskiego⁸³.

W 1930 r. do grona autorów (obok J. Willaume'a, J. Staszewskiego, F. Pohoreckiego) dołączyli Andrzej Hanyż⁸⁴, Helena Polackówna⁸⁵, Helena Łuczakówna⁸⁶

⁷⁴ Janusz Staszewski (26 III 1903 Włocławek – 28 IX 1939 Wilno), absolwent historii i dr UP (1934), pracownik Archiwum Państwowego w Poznaniu 1928-1939 (Z. Grot, Janusz Staszewski, *Roczniki Historyczne* 15, 1939-1946, s. 317-318; Redakcja, Staszewski Janusz Wiktor, w: SBAP I, s. 203-204; M. Rezier, Staszewski Janusz Wiktor, w: PSB XLII [2003-2004], s. 524-526; ArchUAM, sygn. 103b/2873).

⁷⁵ Jadwiga Kochanowska-Wojciechowska (1896 – ?), pedagog, dr historii (nieopublikowany biogram w archiwum PSB w Krakowie).

⁷⁶ Karol Maleczyński (28 X 1897 Grębów – 20 VII 1968 Wrocław), absolwent UJK we Lwowie, mediewista, po 1945 prof. Uniwersytetu Wrocławskiego (P. Wiszewski, Karol Maleczyński [1897-1968], w: *Mediewiści I*, Poznań 2011, s. 171-185).

⁷⁷ Stefania Pierzchała (12 IX 1901 Łódź – ?), studentka UP, przybyła z Łodzi we IX 1925, znana potem jako Pierzchałanka-Jeskowa (ArchUAM, sygn. 103a/66; KEL 14923, k. 620, 622).

⁷⁸ Jadwiga Karwasińska (6 I 1900 Radomsko – 31 X 1986 Warszawa), absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, 1924-1951 archiwistka w Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, potem prof. w Instytucie Historii PAN (J. Grabowski, Karwasińska Jadwiga, w: SBAP III, s. 111-113).

⁷⁹ Sylwester Machnikowski (20 XII 1903 Turza k. Wągrowca – 18 X 1939 Poznań), absolwent historii UP 1926, potem nauczyciel gimnazjalny i doktorant K. Tymienieckiego, aresztowany przez Niemców w Lesznie i wywieziony do Poznania, gdzie zmarł (*Roczniki Historyczne* 15, 1939-1946, s. 321-323 [nekrolog]; ArchUAM, sygn. 103b/4; KEL, sygn. 14760, k. 722).

⁸⁰ Bronisław Włodarski (2 XI 1895 Tarnopol – 9 IV 1974 Gdynia), absolwent UJK we Lwowie, mediewista, potem prof. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu (J. Niekodem, Bronisław Włodarski [1895-1974], w: *Mediewiści VI*, Poznań 2018, s. 201-219).

⁸¹ Kazimierz Sochaniewicz (28 II 1892 Wieliczka – 28 XII 1930 Lwów), absolwent UJK we Lwowie, historyk, archiwista i heraldyk, w 1928 nauczyciel gimnazjalny we Lwowie (S.K. Kuczyński, Sochaniewicz Kazimierz, w: PSB XXXIX [1999-2000], s. 623-625).

⁸² Karol Górski (30 IV 1903 Odessa – 11 XII 1988 Toruń), absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, habilitacja na UP 1932, nauczyciel gimnazjalny w Poznaniu, po 1945 prof. UMK w Toruniu, badacz historii Zakonu Krzyżackiego (K. Górski, Autobiografia naukowa, Toruń 2003; KEL 14473, k. 140).

⁸³ Ks. Kazimierz Miaskowski (30 VI 1875 Poznań – 21 XI 1947 Poznań), absolwent i dr Uniwersytetu we Wrocławiu, związany z Ostrowem k. Gniewkowa, historyk Kościoła oraz bibliotekoznawca (S. Hain, Ks. Kazimierz Miaskowski, *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* 38, 1948, s. 211-212; KEL 14805, k. 496).

⁸⁴ Andrzej Hanyż (3 X 1901 Gościeszyn k. Wolsztyna – 24 V 1973 Gostyń), powstaniec wielkopolski, od 1926 nauczyciel gimnazjalny w Szamotułach, uczestnik kampanii wrześniowej (R. Czub, Andrzej Hanyż [1901-1973], *Nowa Gazeta Gostyńska* 2, 2012, s. 13).

⁸⁵ Helena Polackówna (24 II 1884 Lwów – jesień 1942 Majdanek), absolwentka UJK we Lwowie, badaczka heraldyki (W. Kaput, Polackówna Helena, w: SBAP I, s. 170-171; A. Kiełbicka, Polackówna Helena, w: PSB XXVII [1983], s. 267-269).

⁸⁶ Helena Łuczak (13 V 1903 Masłów, pow. Śrem – 15 IV 1993 Warszawa), absolwentka UP, historyczka, bibliotekarka, doktorantka A. Skalkowskiego, znana potem jako Łuczak-

oraz współpracownicy K. Tymienieckiego z Uniwersytetu – Wisława Knapowska i Zygmunt Wojciechowski⁸⁷.

W 1931 r. nowymi autorami w Rocznikach byli Marian Gumowski⁸⁸, Leon Koczy⁸⁹ i Kazimierz Chodynicki. Obok niego swe teksty drukowali W. Knapowska, M. Kniat, F. Pohorecki, J. Staszewski, Z. Wojciechowski, A. Wojtkowski.

W 1932 r. publikowali J. Staszewski, A. Wojtkowski, Z. Wojciechowski, a obok nich debiutowali Bogumił Hoffmann⁹⁰, Józef Widajewicz⁹¹, Włodzimierz Mąciński i Stanisław Pomykaj⁹².

Grono nowych współpracowników periodyku powiększyło się w 1933 r. Dołączyli do niego: Janina Gładyszówna⁹³ z Bydgoszczy oraz z Poznania – Adam Kaletka⁹⁴, Maria Mastyńska⁹⁵, Alfred Piecha⁹⁶, Jan Rutkowski⁹⁷, Tadeusz Silnicki⁹⁸ i Zygmunt Wieliczka⁹⁹.

-Kozerska (W. Stummer, Helena Kozerska 1903-1993, Przegląd Biblioteczny 3-4, 1993, s. 371-374; D. Łukasiewicz, Adam Skalkowski i jego uczniowie w archiwach ziemiankich [1877-1945], Przegląd Archiwalno-Historyczny 10, 2023, s. 149).

⁸⁷ Zygmunt Wojciechowski (27 IV 1900 Stryj – 14 X 1955 Poznań), absolwent UP, historyk prawa, potem prof. UP (Z. Wojciechowski, Studia, s. 421-432 [autobiografia]; H. Olszewski, Zygmunt Wojciechowski, w: WHW, s. 297-317; ArchUAM, sygn. 208/59; ArchPANPn, sygn. P.III-8; KEL 15267, k. 787).

⁸⁸ Marian Gumowski (30 IX 1881 Krościenko nad Dunajcem – 1 X 1974 Toruń), historyk, numizmatyk i sfragistyk, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr 1904, habilitacja 1912, dyrektor Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu 1919-1932, związany z UP 1920-1930, potem prof. UMK w Toruniu (ArchUAM, sygn. 152/12).

⁸⁹ Leon Koczy (25 II 1900 Strumień – 1 IX 1981 Glasgow), do Poznania przybył z Bielska-Białej w X 1923, student 1923-1928 i pracownik UP 1928-1939, mediewista, uczeń K. Tymienieckiego, po wojnie na emigracji (G. Labuda, Leon Bogusław Koczy, w: WHW, s. 429-443; J. Golec, S. Bojda, Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej, t. I, Cieszyn 1993, s. 146; KEL 14627, k. 583).

⁹⁰ Bogumił Adolf Hoffmann (17 VI 1890 Pruska Dąbrówka k. Sztumu – 18 II 1945 Rybno k. Wejherowa), student Uniwersytetu w Berlinie 1911-1914, absolwent UP, nauczyciel gimnazjalny w Chojnicach (ArchUAM, sygn. 103a/50, 103b/327 [obszerny życiorys]).

⁹¹ Józef Widajewicz (6 II 1889 Buszcze k. Brzeżan – 16 IX 1954 Kraków), historyk, absolwent UJK we Lwowie, historyk, nauczyciel gimnazjalny w Galicji, przybył do Poznania IX 1919, na UP habilitacja 1927, prof. 1936, od 1946 prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego (Z. Wojciechowski, Studia, s. 448-452; Z. Wielgosz, Widajewicz Józef, w: WSB, s. 812; J. Leśny, Józef Widajewicz, w: WHW, s. 285-296; KEL 15245, k. 92).

⁹² Stanisław Pomykaj (9 X 1907 Berlin – 14 VI 1984 Poznań), absolwent UP (ArchUAM, sygn. 103b/2407, 302/I/1011; KEL 14944, k. 369).

⁹³ Janina Gładyszówna (12 VIII 1908 Poznań – ?), absolwentka UP (1932), była córką dyrektora poczty (KEL 14434, k. 646; ArchUAM, sygn. 103b/729).

⁹⁴ Adam Kaletka (22 XII 1887 Wielichowo – 3 I 1956 Poznań), archiwista, kustosz Archiwum Państwowego w Poznaniu (etatowo 1936), przybył do Poznania w X 1919 z Legnicy, gdzie pracował jako farmaceuta (K. Kaczmarek, Kaletka Henryk Adam, w: PSB XI [1964-1965], s. 441-442; KEL 14574, k. 949).

⁹⁵ Maria Mastyńska (15 VII 1905 Kołomyja – 8 I 1985 Poznań, data pogrzebu), matura we Lwowie, absolwentka i dr UP, pracowała w Zakładzie Historii i Filozofii Medycyny na Wydziale Lekarskim UP (ArchUAM, sygn. 103b/3557; KEL 14791, k. 250).

⁹⁶ Alfred Piecha (7 XII 1905 Zabrze – ?), absolwent UP; bibliotekarz w Katowicach; (W. Pawłowicz, Od biblioteki sejmowej do biblioteki naukowej. Z kart Biblioteki Śląskiej, Książnica Śląska 36, 2023, s. 176; KEL 14919, k. 598).

W 1934 r. pojawili się Stanisław Bodniak¹⁰⁰, Stefan Kieniewicz¹⁰¹, Marian Koza¹⁰² z Ostrzeszowa, Marian Magdański¹⁰³ z Ostrowa Wielkopolskiego, ks. Józef Nowacki¹⁰⁴, Stefan Paternowski¹⁰⁵ z Mosiny, Wacław Szczygieski¹⁰⁶ z Łodzi, Paweł Teodor Szulc¹⁰⁷ z Gostynia i jego krajan Roman Weiss¹⁰⁸.

⁹⁷ Jan Rutkowski (8 IV 1886 Warszawa – 21 V 1949 Poznań), przybył do Poznania z Warszawy w V 1919, prof. UP (J. Topolski, Rutkowski Jan, w: PSB XXXIII [1992-1993], s. 227-230; tenże, O nowy model historii. Jan Rutkowski [1886-1949], Warszawa 1986; tenże, Jan Rutkowski, w: WHW, s. 227-241; ArchUAM, sygn. 15/611/25; KEL 15009, k. 79).

⁹⁸ Tadeusz Silnicki (5 X 1889 Wierchosławice – 18 XII 1968 Warszawa), absolwent UJK we Lwowie, historyk Kościoła, od 1929 prof. na UP (Z. Wojciechowski, Studia, s. 433-436; K. Kolańczyk, Silnicki Tadeusz, w: WSB, s. 663).

⁹⁹ Zygmunt Wieliczka (25 IX 1890 Kraków – 1975 Brazylia), absolwent Politechniki Lwowskiej 1912 powstaniec wielkopolski, ppor. WP (informacje z Muzeum Regionalnego w Krotoszynie).

¹⁰⁰ Stanisław Bodniak (29 X 1897 Stara Wieś – 15 X 1952 Kórnik), absolwent i 1926 dr Uniwersytetu Jagiellońskiego, dyrektor Biblioteki Kórnickiej 1930-1952 (R. Marciniak, Bodniak Stanisław, w: WSB, s. 53).

¹⁰¹ Stefan Kieniewicz (20 IX 1907 Dereszewice, Białoruś – 2 V 1992 Konstancin), absolwent i dr UP, po 1945 prof. Uniwersytetu Warszawskiego (J. Skowronek, Stefan Kieniewicz [20 IX 1907 – 2 V 1992], Kwartalnik Historyczny 99, 1992, nr 4, s. 165-168; ArchUAM, sygn. 103b/1171).

¹⁰² Marian Koza (2 I 1908 Tarnów – ?), absolwent Gimnazjum w Grudziądzu (ArchUAM, sygn. 103b/1347).

¹⁰³ Marian Magdański (16 VII 1908 Ostrów Wielkopolski – 17 lub 18 I 1945 Radogoszcz), przybył z Ostrowa do Poznania w X 1928, absolwent UP, archiwista, dr, uczeń Józefa Paczkowskiego, pracował jako archiwista w Archiwum Państwowym w Toruniu, aresztowany przez Niemców w V 1944, zamordowany w łódzkim Radogoszczu (W. Kwiatkowska, J. Tandecki, Archiwum Miasta Torunia jako ośrodek pracy naukowej, w: Archiwa, źródła, historia. Prace ofiarowane w siedemdziesiąte urodziny Profesora Władysława Stępnika, Warszawa 2018, s. 122-129; KEL 14767, k. 280; ArchUAM, sygn. 103b/1831a).

¹⁰⁴ Ks. Józef Nowacki (19 IX 1893 Mroczka – 28 IV 1964 Poznań), kanonik poznański, prof. Seminarium Duchownego w Poznaniu, od 1937 dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu (M. Banaszak, Nowacki Józef, w: PSB XXIII [1978], s. 245-246; tenże, Józef Nowacki, w: WHW, s. 319-327).

¹⁰⁵ Stefan Paternowski (16 VIII 1905 Poznań – 29 V 1976 Gorzów Wielkopolski), absolwent UP 1932, archiwista, po wojnie związany z Archiwum w Gorzowie (KEL 14902, k. 716; ArchUAM, sygn. 103b/2278).

¹⁰⁶ Wacław Szczygieski (20 III 1905 Wilczogęby – 16 VI 1989 Łódź), absolwent UP 1930 (J. Kita, Szczygieski Wacław, w: PSB XLVII [2011], s. 519-520; KEL 15111, k. 361; ArchUAM, sygn. 103b/3019).

¹⁰⁷ Paweł Teodor Szulc (27 X 1905 Tuchola – 1978 Londyn), przybył z Tucholi do Poznania w X 1920, absolwent UP, następnie wyjechał w I 1929 do Gostynia, profesor tamtejszego gimnazjum 1929-1939, uczestnik kampanii wrześniowej (KEL 15144, k. 424; <stowarzyszenie.logostyn.pl/wp-content/uploads/2024/06/jednodniowka_2000.pdf>).

¹⁰⁸ Roman Weiss (24 VII 1912 Wolsztyn – 21 X 1939 Gostyń), przybył do Poznania w X 1930, absolwent UP 1933, polonista, prof. gimnazjum w Gostyniu, rozstrzelany przez Niemców (KEL 15215, k. 278; ArchUAM, sygn. 103b/3353; G. Skorpiski, Gostyń. Spotkania z przeszłością. Gostyń i okolice, Gostyń 2009, s. 110-111).

W 1935 r. nowymi autorami Roczników zostali Jan Baumgart¹⁰⁹, Tadeusz Ereciński¹¹⁰, Witold Jakóbczyk¹¹¹ oraz Antoni Walawender¹¹².

W 1936 r. natomiast do grona autorów Roczników weszli Mateusz Siuchniński¹¹³, Halina Kobzianka¹¹⁴, Giorgio Agosti z Turynu¹¹⁵, Zygmunt Wygocki¹¹⁶, Władysław Kowalenko¹¹⁷ i Alicja Daab-Sikorska¹¹⁸.

W 1937 r. debiutowali Jan Dylik¹¹⁹ z Łodzi, Alfred Kucner¹²⁰, Henryk

¹⁰⁹ Jan Alojzy Baumgart (3 III 1904 Wudzynek – 17 VIII 1989 Kraków), historyk i germanista, absolwent UP 1928, później kierownik Biblioteki PTPN i dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej 1955-1973 (ArchUAM, sygn. 103b/141; KEL 14265, k. 182; N. Deleśłowicz, Historia Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1857-2022, Poznań 2022, s. 74-101).

¹¹⁰ Tadeusz Feliks Ereciński (5 XI 1904 Łódź – 12 VIII 1944 obóz w Melk, Austria), absolwent UP, uczeń Jana Rutkowskiego, doktorat UP 1934 na podstawie rozprawy: Prawo przemysłowe m. Poznania w XVIII w., Poznań 1934 (KEL 14384, k. 9; ArchUAM, sygn. 103d/315).

¹¹¹ Witold Jakóbczyk (15 I 1909 Sosnowiec – 3 X 1986 Poznań), absolwent historii UP, późniejszy prof. tej uczelni (L. Trzeciakowski, Witold Jakóbczyk, w: WHW, s. 501-522; KEL 14524, k. 625).

¹¹² Antoni Walawender (5 VI 1903 Rakszawa – 25 IV 1960 Warszawa), absolwent UJK we Lwowie, historyk i archiwista, badacz klęsk elementarnych, 1934-1936 pracował w Archiwum Państwowym w Poznaniu (M. Wąsowicz, Walawender Antoni, w: SBAP I, s. 221-222; S.K. Kuczyński, Walawender Antoni, w: Słownik historyków polskich, Warszawa 1994, s. 216).

¹¹³ Mateusz Siuchniński (12 V 1911 Buk – 13 VIII 1986 Warszawa), historyk, ilustrator książek historycznych (KEL 15036, k. 649; Słownik biograficzny historyków łódzkich, Łódź 2000, s. 87, gdzie inny rok śmierci).

¹¹⁴ Halina Kobzianka (29 III 1911 Moskwa, Rosja – ?), przybyła z Bydgoszczy do Poznania w X 1930, jej ojciec był fotografem, absolwentka UP (KEL 14624, k. 12; ArchUAM, sygn. 103b/2024).

¹¹⁵ Giorgio Agosti (17 X 1910 Turyn, Włochy – 20 V 1992, tamże), historyk włoski, zajmował się polską myślą renesansową, polonofil (<http://www.metarchivi.it/biografie/p_bio_vis.asp?id=452>).

¹¹⁶ Zygmunt Wygocki (24 IV 1911 Berlin – 7 IV 1995 Chicago), syn ślusarza, w XI 1919 przybył z Gąsawy do Poznania, absolwent UP 1935, uczestnik kampanii wrześniowej, działał jako historyk w kręgach polonijnych w Chicago, uzyskał doktorat (Z.A. Judycki, Polski Uniwersytet na Obczyźnie. Słownik biograficzny pracowników naukowych, Londyn 2008, s. 104-105; KEL 15286, k. 158-159; ArchUAM, sygn. 103b/3544).

¹¹⁷ Władysław Kowalenko (9 IX 1884 Mińsk Litewski – 15 VI 1966 Poznań), przybył do Poznania z Torunia w XII 1921, archeolog, historyk, prof. UP (W. Swoboda, Kowalenko Władysław, w: PSB XIV [1968-1969], s. 521-523; tenże, Władysław Kowalenko, w: WHW, s. 339-348; KEL 14654, k. 49 [tu informacja o ur. 21 VIII 1884]; ArchPANPn, sygn. P.III-29).

¹¹⁸ Alicja Daab-Sikorska (4 II 1914 Warszawa – 12 XI 1989 Międzychód), absolwentka UP, pracowała w Archiwum Państwowym w Poznaniu 1932-1937 i po II wojnie światowej, 1937-1939 pracowniczka Atlasu Historycznego PAU z siedzibą w Archiwum; w XII 1935 poślubiła Zbigniewa Sikorskiego (1907-1939), zaginionego w kampanii wrześniowej, a 18 XII 1954 wyszła za Franciszka Pasika (1905-1966) – ArchUAM, sygn. 103b/2632; KEL 14344, k. 28; Poznań, Archiwum Państwowe, sygn. 53/5825/1, k. 116, 140 oraz 53/5825/2-4.

¹¹⁹ Jan Dylik (19 VI 1905 Łódź – 6 VI Łódź), absolwent UP (1929), geograf, dr UP (ArchUAM, sygn. 103b/528a; Sylwetki łódzkich uczonych, z. 21, Łódź 1995, s. 5-8).

¹²⁰ Alfred Kucner (25 IX 1907 Poznań – 3 II 1987), historyk powstania wielkopolskiego (J. Pabisz, Alfred Kucner [25 IX 1907 – 3 II 1987], Archeion 85, 1988, s. 332-335; ArchUAM, sygn. 103b/1454; KEL 14692, k. 133).

Łowmiański¹²¹, Jerzy Masłowski¹²², Janina Muszyńska¹²³, Helena Piskorska¹²⁴ z Torunia, Wiktoria Posadzówna¹²⁵ z Inowrocławia i Adam Tomaszewski¹²⁶ z Poznania.

W rocznik z 1938 r. pojawiali się po raz pierwszy Karol Buczek¹²⁷ z Krakowa, Jan Felczak¹²⁸ piszący z Budapesztu, Józef Frieske¹²⁹ z Poznania, Stefan Grochowski¹³⁰ z Rogoźna, Witold Hensel¹³¹, Zofia Kędzierska¹³² z Torunia, Emil Kipa¹³³

¹²¹ Henryk Łowmiański (22 VIII 1898 Daugudźiai – 4 IX 1984 Poznań), absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, związany z K. Tymienieckim, który w 1945 ściągnął go do Poznania, potem prof. UAM (G. L a b u d a, Wspomnienie pośmiertne. Dzieło życiowe Henryka Łowmiańskiego, Roczniki Historyczne 52, 1986, s. 245-248).

¹²² Jerzy Masłowski (26 XI 1910 Łódź – ?), absolwent UP (ArchUAM, sygn. 103b/1314; KEL 14791, k. 83).

¹²³ Janina Muszyńska (17 XII 1906 Poznań – 1 III 1988 Poznań), córka kupca, absolwentka Gimnazjum Generałowej Zamoyskiej w Poznaniu i UP 1934, później używała nazwiska Muszyńska-Zygmańska; opublikowała w 1947 r. książkę o Wielkopolsce w powstaniu kościuszkowskim (ArchUAM, sygn. 103b/2097; KEL 14840, k. 301).

¹²⁴ Helena Piskorska (9 X 1895 Gniezno – 19 XII 1973 Toruń), ukończyła kurs nauczycielski w Warszawie 1925, nauczycielka w Toruniu, od 1928 archiwistka, studia na Uniwersytecie Warszawskim 1948, doktorat 1950 (W. K w i a t k o w s k a, J. T a n d e c k i, Archiwum, s. 120-121, 124-125; K. C i e s i e l s k a, Wybitni ludzie dawnego Torunia, Toruń 1982, s. 339).

¹²⁵ Wiktoria Posadzówna (22 XII 1911 Szymborze k. Inowrocławia – 12 X 2007 Poznań), córka rolnika, absolwentka gimnazjum w Inowrocławiu i UP 1934, seminarzystka K. Tymienieckiego, potem pracownik Biblioteki Głównej UAM (T. D a c h t e r a, Wiktoria Posadzy, Biblioteka 11 [20], 2007, s. 225-228; KEL 14947, k. 130; ArchUAM, sygn. 103b/2420).

¹²⁶ Adam Tomaszewski (11 XII 1895 Łopienno – 30 IV 1945 Kirschau, Niemcy), studia w Berlinie 1918, przybył do Poznania w X 1919, powstaniec wielkopolski, językoznawca, absolwent UP 1923, dr 1929, habilitacja 1936, pracownik UP 1936-1939 (S. Ł o z a, Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia i sprostowania, Warszawa 1939, s. 318; KEL 15180, k. 420; ArchUAM, sygn. 103b/3166).

¹²⁷ Karol Buczek (26 X 1902 Kraków – 6 VII 1983 Kraków), absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, geograf i historyk, mediewista (Karol Buczek [1902-1983]. Człowiek i uczony, red. D. Karczewski, Z. Maciejewski, Z. Zyglewski, Bydgoszcz 2004).

¹²⁸ Jan Waław Felczak (29 V 1916 Golbice – 23 X 1993 Warszawa), absolwent UP 1938, historyk, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, znawca historii Węgier (W. F r a z i k, Waław Felczak, w: Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny, t. II, Kraków 2004, s. 108-117; ArchUAM, sygn. 103b/589a, 302/I/237).

¹²⁹ Józef Frieske (12 X 1910 Dominice k. Włoszakowic – 9 V 1973 Warszawa), absolwent UP, bibliotekarz, dyrektor Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu 1945-1947 (J. W i ś n i e w s k i, Dyrektorzy Biblioteki Raczyńskich, Winieta 2 [66], 2014, s. 5; ArchUAM, sygn. 103b/854).

¹³⁰ Stefan Grochowski (3 IV 1899 Wągrowiec – 22 IV 1945 Mauthausen, Austria), powstaniec wielkopolski, przybył z Wągrowca do Poznania w VI 1919, absolwent UP, prof. gimnazjum w Rogoźnie, uczestnik kampanii wrześniowej (KEL 14458, k. 475; ArchUAM, sygn. 103b/819; Warszawa, Wojskowe Biuro Historyczne, Kolekcja Akt Powstańców Wielkopolskich, sygn. I.487.13454).

¹³¹ Witold Hensel (29 III 1917 Poznań – 22 XI 2008 Warszawa), archeolog, absolwent UP 1938, potem w Warszawie, członek rzeczywisty PAN (ArchUAM, sygn. 82/139, 103b/895).

¹³² Zofia Kędzierska (25 I 1912 Warszawa – ?), przybyła z Aleksandrowa Kujawskiego, córka urzędnika kolejowego, absolwentka gimnazjum w Toruniu i UP 1937 (ArchUAM, sygn. 103b/1161; KEL 14599, k. 627; Z. P e n t e k, Historia, s. 109, 118).

¹³³ Emil Kipa (17 III 1886 Lwów – 5 I 1958 Warszawa), absolwent UJK w Lwowie, historyk i pracownik służby konsularnej, konsul RP w Hamburgu (J. S k o w r o n e k, Emil Kipa [1886-1958], w: Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci, Warszawa 1986, s. 274-291).

z Warszawy, student Gerard Labuda¹³⁴, Sylwester Machnikowski¹³⁵, Józef Matuszewski¹³⁶ działający wówczas w Paryżu, Aniela Pospieszynska¹³⁷ z Poznania, Zdzisław Rajewski¹³⁸ z Poznania, ks. Henryk Rybus¹³⁹ z Łodzi, Władysław Rusiński¹⁴⁰ oraz Leon Siuchniński¹⁴¹.

Tom Roczników z lat 1939-1946 był z racji wojny naznaczony stratami wśród współpracowników, ale i tak pojawili się nowi autorzy. Byli to Roman Pollak¹⁴² i Adam Wolff¹⁴³ z Warszawy.

Przypatrując się przedwojennym twórcom Roczników Historycznych, należy zauważyć, że było to grono ludzi – z geograficznego punktu widzenia – wywodzących się z różnych części ówczesnej Rzeczypospolitej. Wpływało to na zbudowanie dość różnorodnego składu personalnego twórców Roczników. Ludzie ci rozpoczęli swą działalność w nowym dla siebie miejscu, mając rozmaite doświadczenia, różną przynależność organizacyjną budującą ich światopoglądy polityczne (Komitet

¹³⁴ Gerard Labuda (28 XII 1916 Nowa Huta k. Kartuz – 1 X 2010 Poznań), mediewista, absolwent UP, potem prof. tej uczelni, rektor, mediewista (Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy, red. J. Dobosz, Poznań 2006).

¹³⁵ Sylwester Machnikowski (20 XII 1903 Turza k. Wągrowca – 18 X 1939 Poznań), absolwent gimnazjum w Wągrowcu, student UP; prof. gimnazjalny w Poznaniu i w Lesznie, w 1939 aresztowany przez Niemców (Roczniki Historyczne 15, 1939-1946, s. 321-323 [nekrolog]; ArchUAM, sygn. 103b/4; KEL 14760, k. 722).

¹³⁶ Józef Matuszewski (23 III 1911 Twardowo – 14 X 2000 Łódź), absolwent prawa i ekonomii na UP 1936, mediewista, prof. UAM 1959, potem na Uniwersytecie Łódzkim (Z. Ry m a s z e w s k i, Józef Matuszewski [1911-2000], Czasopismo Prawno-Historyczne 56, 2004, s. 393-395; ArchUAM, sygn. 60/55; Z. Ry m a s z e w s k i, J.S. M a t u s z e w s k i, Józef Matuszewski. Pasja nauki, cena pasji, Poznań 2014).

¹³⁷ Aniela Pospieszynska (7 XI 1909 Leszno – 8 XII 1995 Poznań), jej rodzina przybyła do Poznania w 1919, absolwentka UP 1937, mediewistka (KEL 14947, k. 733; ArchUAM, sygn. 103b/2421a).

¹³⁸ Zdzisław Rajewski (22 X 1907 Dubin – 2 VI 1974 Warszawa), archeolog, absolwent UP, bliski współpracownik J. Kostrzewskiego podczas prac w Biskupinie, prof. i dyrektor Muzeum Archeologicznego w Warszawie (Z. K u r n a t o w s k a, Zgon Zdzisława Rajewskiego [22 X 1907 – 2 VI 1974], Slavia Antiqua 21, 1974, s. 291-292; ArchUAM, sygn. 103b/2484).

¹³⁹ Ks. Henryk Rybus (3 VIII 1907 Dąbrowa Górnicza – 13 VII 1974 Wiedeń, Austria), uczeń H. Likowskiego, doktorat 1936 i habilitacja 1964, prof. Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (H. W y c z a w s k i, Ks. prof. dr Henryk Rybus [1907-1974], Studia Theologica Varsaviensia 13, 1975, nr 2, s. 5-10).

¹⁴⁰ Władysław Rusiński (24 III 1911 Nowa Wieś, pow. Żnin – 17 VIII 1986 Poznań), absolwent historii UP (1934), historyk gospodarki, uczeń J. Rutkowskiego (ArchUAM, sygn. 63/54; J. O r c z y k, Władysław Rusiński, w: WHW, s. 487-500).

¹⁴¹ Leon Siuchniński (21 XI 1904 Bydgoszcz – 24 I 1962 Poznań), przybył z Bydgoszczy w X 1922, absolwent UP, później archiwista (ArchUAM, sygn. 103b/2706; KEL 15036, k. 629; I. R a d t k e, Siuchniński Leon, w: SBAP I, s. 196-197).

¹⁴² Roman Pollak (31 VII 1887 Jeleśnia – 23 II 1972 Poznań), absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. literatury polskiej, od III 1919 związany z UP, dr h. c. UAM (KEL 14491, k. 621; <wpfik.amu.edu.pl/_data/assets/pdf_file/0024/410784/pollak-web.pdf>).

¹⁴³ Adam Wolff (14 VIII 1899 Warszawa – 7 II 1984 Warszawa), absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, historyk i archiwista warszawski, badacz średniowiecznego Mazowsza, po wojnie prof. w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN (M. B i e l i Ń s k a, A. W o l f f o w a, Wolff Adam, w: SBAP I, s. 230-233).

Górnośląski, ZOKZ, Strażnica Zachodnia). Wywodzili się także z rozmaitych środowisk społecznych – od młodzieży pochodzącej z rodzin inteligenckich po familie nie mające takich tradycji. Spoglądając zaś na ich wykształcenie, to ojcowie założyciele, ci najbardziej prominentni, niejako inicjujący działania, ukształtowani byli przede wszystkim na uniwersytetach w Krakowie i Lwowie. To ci doświadczeni historycy z Uniwersytetu czy archiwiści z Archiwum Państwowego (tu najwybitniejszą postacią był K. Kaczmarczyk) budowali znaczenie i wartość czasopisma. Była to grupa dominująca. Oni następnie wciągali kolejnych debiutantów, swoich uczniów, którzy zdobywali wykształcenie na Uniwersytecie Poznańskim. Większość spośród wspomnianych autorów to członkowie poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego. Kilku z nich było wolontariuszami podczas IV Zjazdu Historyków w Poznaniu w grudniu 1925 r.¹⁴⁴ Seminarium Historyczne prowadzone na Uniwersytecie Poznańskim przez K. Tymienieckiego stało się naturalnym zapleczem, które ogłaszało swoje prace w Rocznikach (A. Hanyż, A. Eckstein, S. Machnikowski, L. Koczy, W. Posadzówna i inni). Chętnie udostępniał on łamy swego czasopisma młodszemu pokoleniu wykształconemu na nowej uczelni, powoli wkraczającemu w świat badań historycznych. Uczniowie ci zajmowali się zwłaszcza historią Wielkopolski oraz Pomorza, co było rezultatem zainteresowań lokalną przeszłością, programowo rozbudzanych przez K. Tymienieckiego, A. Skałkowskiego i innych profesorów. Jeśli chodzi o zasięg chronologiczny prac, to przeważały studia nad średniowieczem i czasami nowożytnymi, przy czym nie unikano tematów z XIX w. Dla niektórych z debiutantów publikacja na łamach Roczników była pierwszym i ostatnim elementem istnienia w świecie naukowym. Dla innych natomiast otwierała etap pracy naukowej i stanowiła początek mniej lub bardziej udanej kariery¹⁴⁵. Debiuty bywały niejednokrotnie początkiem dalszych badań regionalnych (np. S. Pomykaj) lub też zakrojonych dużo szerzej (np. W. Jakóbczyk, H. Łowmiański, G. Labuda, W. Felczak).

BIBLIOGRAFIA

- Banaszak M., Józef Nowacki, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
 Banaszak M., Nowacki Józef, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXIII (1978).
 Bielińska M., Pohorecki Feliks Hubert, w: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I, Warszawa-Łódź 1988.
 Bielińska M., Wolffowa A., Wolff Adam, w: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I, Warszawa-Łódź 1988.
 Biliński P., Władysław Konopczyński 1880-1952. Człowiek i dzieło, Kraków 2017.
 Bilski S., *Słownik biograficzny regionu brodnickiego*, Brodnica-Toruń 1991.
 Bodniak S., Celichowski Zygmunt, w: *Polski słownik biograficzny*, t. III (1937).
 Borzyszkowski J., Jan Karnowski (1886-1939), w: *Ludzie Pomorza lat 1920-1939*, Gdańsk 1977.
 Brożek A., Ręgorowicz Ludwik Walenty, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXXI (1988-1989).
 Buzek A., Kotula Karol, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XIV (1968-1969).
 Ciesielska K., *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, Toruń 1982.

¹⁴⁴ Z. P e n t e k, *Historia*, s. 78-88.

¹⁴⁵ A. W o j t k o w s k i, *Dziesięć lat*, s. 63-69, gdzie autor prześledził dotychczasową działalność pisma.

- Cieślak F., Białkowski Leon, w: Słownik biograficzny archiwistów polskich, t. I, Warszawa-Łódź 1988.
- Czeżowski T., Lutosławski Wincenty, w: Polski słownik biograficzny, t. XVIII (1973).
- Czub R., Andrzej Hanyż (1901-1973), Nowa Gazeta Gostyńska 2, 2012.
- Dachtera T., Wiktoria Posadzy, Biblioteka 11 (20), 2007.
- Delestowicz N., Historia Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1857-2022, Poznań 2022.
- Frazik W., Waław Felczak, w: Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny, t. II, Kraków 2004.
- Golec J., Bojda S., Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej, t. I, Cieszyn 1993.
- Górczak Z., Franciszek Bujak (1875-1953), w: Mediewiści XI, Poznań 2024.
- Górski K., Autobiografia naukowa, Toruń 2003.
- Grabowski J., Karwasńska Jadwiga, w: Słownik biograficzny archiwistów polskich, t. III, Warszawa-Łódź 2017.
- Grot Z., Janusz Staszewski, Roczniki Historyczne 15, 1939-1946.
- Grot Z., Mycielski Ludwik, w: Polski słownik biograficzny, t. XXII (1977).
- Grzelczak P., Zygmunt Zaleski, w: Księga pamiątkowa Kroniki Miasta Poznania, Poznań 2023.
- Hain S., Ks. Kazimierz Miaskowski, Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 38, 1948.
- Hasiński L., Z dziejów rodu Hasińskich, Poznań 2010, niepublikowana praca magisterska napisana na UAM pod kierunkiem Z. Pentka.
- Jakóbczyk W., Chrzanowski Bernard, w: Wielkopolski słownik biograficzny, Warszawa-Poznań 1981.
- Janelli M., Piątek J., Kalendarzyk profesorski na rok 1913, Lwów 1913.
- Jaros J., Kiedroń Józef, w: Polski słownik biograficzny, t. XII (1966-1967).
- Judycki Z.A., Polski Uniwersytet na Obczyźnie. Słownik biograficzny pracowników naukowych, Londyn 2008.
- Kaczmarczyk K., Kaletka Henryk Adam, w: Polski słownik biograficzny, t. XI (1964-1965).
- Kaczmarczyk K., Oddział Poznański (1925-1956), w: Księga pamiątkowa z okazji Zjazdu Jubileuszowego PTH w Warszawie 19-21.X.1956, Warszawa 1958.
- Kaczmarek J.E., Prinke A., Żywot długi, pracowity i spełniony. Profesor Józef Kostrzewski (1885-1969) – prehistoryk, patriota, Europejczyk, Poznań 2023.
- Kamiński A., Kniat Marian, w: Polski słownik biograficzny, t. XIII (1967-1968).
- Kamiński A., Kniat Marian, w: Słownik biograficzny archiwistów polskich, t. I, Warszawa-Łódź 1988.
- Kaput W., Polackówna Helena, w: Słownik biograficzny archiwistów polskich, t. I, Warszawa-Łódź 1988.
- Karol Buczek (1902-1983). Człowiek i uczony, red. D. Karczewski, Z. Maciejewski, Z. Zyglewski, Bydgoszcz 2004.
- Kazimierz Tymieniecki. W pięćdziesiątą rocznicę śmierci mistrza nauk mediewistycznych, red. J. Nikodem, Poznań 2019.
- Kiełbicka A., Polackówna Helena, w: Polski słownik biograficzny, t. XXVII (1983).
- Kita J., Szczygielski Waław, w: Polski słownik biograficzny, t. XLVII (2011).
- Kolańczyk K., Silnicki Tadeusz, w: Wielkopolski słownik biograficzny, Warszawa-Poznań 1981.
- Kuczyński S.K., Sochaniewicz Kazimierz, w: Polski słownik biograficzny, t. XXXIX (1999-2000).
- Kuczyński S.K., Walawender Antoni, w: Słownik historyków polskich, Warszawa 1994.
- Kunert A., Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1941, t. I, Warszawa 1987.
- Kurnatowska Z., Zgon Zdzisława Rajewskiego (22 X 1907 – 2 VI 1974), Slavia Antiqua 21, 1974.
- Kutrzeba-Pojnarowa A., Jan Stanisław Bystron (1892-1964), w: Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci, Warszawa 1986.

- Kwiatkowska W., Tandecki J., Archiwum Miasta Torunia jako ośrodek pracy naukowej, w: *Archiwa, źródła, historia. Prace ofiarowane w siedemdziesiąte urodziny Profesora Władysława Stępnia*, Warszawa 2018.
- Labuda G., Leon Bogusław Koczy, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Labuda G., Wspomnienie pośmiertne. Dzieło życiowe Henryka Łowmiańskiego, *Roczniki Historyczne* 52, 1986.
- Leśny J., Józef Widajewicz, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Lewicki K., Pohorecki Feliks Hubert, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXVII (1983).
- Lund H., Witte J., Thade Petersen, w: *Dansk Biografisk Leksikon*, online: <biografiskleksikon.lex.dk>.
- Łoza S., *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938.
- Łoza S., *Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia i sprostowania*, Warszawa 1939.
- Łoza S., *Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia i sprostowania*, Warszawa 1984.
- Łukasiewicz D., Adam Skalkowski i jego uczniowie w archiwach ziemiankich (1877-1945), *Przegląd Archiwalno-Historyczny* 10, 2023.
- Łukasiewicz D., Skalkowski Adam, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXXVII (1997-1998).
- Łukomski G., Bernard Chrzanowski (1861-1944). *Biografia Polaka zachodniokresowego*, Poznań-Opalenica 2005.
- Majkowska D., Podgórczyński J., Karnowski Jan, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XII (1966-1967).
- Marciniak R., Bodniak Stanisław, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981.
- Matysiak J., Kazimierz Kaczmarczyk 1878-1966. *Archiwista i historyk*, Poznań 2020.
- Molik W., Andrzej Wojtkowski, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Mroczo M., Działalność Komitetu Obrony Górnego Śląska w Wielkopolsce i na Pomorzu w latach 1919-1921 (Z badań nad genezą Związku Obrony Kresów Zachodnich), *Zapiski Historyczne* 40, 1975, nr 2.
- Mroczo M., Upowszechnianie problematyki zachodniej w polskich badaniach naukowych (1918-1939), *Słupskie Studia Historyczne* 12, 2006.
- Mroczo M., Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921-1934. Powstanie i działalność, Gdańsk 1977.
- Muszalski E., Kierski Kazimierz, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XII (1966-1967).
- Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy, red. J. Dobosz, Poznań 2006.
- Nikodem J., Bronisław Włodarski [1895-1974]), w: *Mediewiści VI*, Poznań 2018.
- Olejek K., Adam Skalkowski, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Olszewski H., Zygmunt Wojciechowski, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Oracki T., *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla*, Warszawa 1983.
- Orczyk J., Władysław Rusiński, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Pabisz J., Alfred Kucner (25 IX 1907 – 3 II 1987), *Archeion* 85, 1988.
- Pawłowicz W., Od biblioteki sejmowej do biblioteki naukowej. Z kart Biblioteki Śląskiej, *Książnica Śląska* 36, 2023.
- Pentek Z., Historia poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego 1925-1939, Poznań 2025.
- Pentek Z., Teodor Tyc (1896-1927). *Biografia*, Poznań 2012.
- Pędzińska D., Grabowski Tadeusz, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981.
- Pietkiewicz K., Chodynicki Kazimierz, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Podlaszewska K., Mańkowski Alfons, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XIX (1974).
- Radtke I., Siuchniński Leon, w: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I, Warszawa-Łódź 1988.

- Redakcja, Staszewski Janusz Wiktor, w: Słownik biograficzny archiwistów polskich, t. I, Warszawa-Łódź 1988.
- Rezler M., Janusz Wiktor Staszewski, w: Polski słownik biograficzny, t. XLII (2003-2004).
- Rostworowski E., Konopczyński Władysław, w: Polski słownik biograficzny, t. XIII (1967-1968).
- Rymaszewski Z., Józef Matuszewski [1911-2000], *Czasopismo Prawno-Historyczne* 56, 2004.
- Rymaszewski Z., Matuszewski J.S., Józef Matuszewski. *Pasja nauki, cena pasji*, Poznań 2014.
- Skorupski G., Gostyń. Spotkania z przeszłością. Gostyń i okolice, Gostyń 2009.
- Skowronek J., Emil Kipa (1886-1958), w: *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, Warszawa 1986.
- Skowronek J., Stefan Kieniewicz (20 IX 1907 – 2 V 1992), *Kwartalnik Historyczny* 99, 1992, nr 4.
- Słownik biograficzny Śremu, Śrem 2008.
- Słownik biograficzny historyków łódzkich, Łódź 2000.
- Sobociński W., Kłodziński Abdon, w: Polski słownik biograficzny, t. XIII (1967-1968).
- Stummer W., Helena Kozerska 1903-1993, *Przegląd Biblioteczny* 3-4, 1993.
- Swoboda W., Kowalenko Władysław, w: Polski słownik biograficzny, t. XIV (1968-1969).
- Swoboda W., Władysław Kowalenko, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Sylwetki łódzkich uczonych, z. 21, Łódź 1995.
- Szymiczek F., Hasiński Maksymilian (1888-1971), w: *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982.
- Topolski J., Jan Rutkowski, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Topolski J., O nowy model historii. Jan Rutkowski (1886-1949), Warszawa 1986.
- Topolski J., Rutkowski Jan, w: Polski słownik biograficzny, t. XXXIII (1992-1993).
- Trzeciakowski L., Witold Jakóbczyk, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Tyrowicz M., Kłodziński Abdon Jan Kanty, w: Słownik biograficzny archiwistów polskich, t. I, Warszawa-Łódź 1988.
- Vetulani A., Kutrzeba Stanisław, w: Polski słownik biograficzny, t. XVI (1971).
- Wąsowicz M., Walawender Antoni, w: Słownik biograficzny archiwistów polskich, t. I, Warszawa-Łódź 1988.
- Wielgosz Z., Widajewicz Józef, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981.
- Wiszewski P., Karol Maleczyński (1897-1968), w: *Mediewiści I*, Poznań 2011.
- Wiśniewski J., Dyrektorzy Biblioteki Raczyńskich, *Winieta* 2 (66), 2014.
- Wojciechowski Z., *Studia historyczne*, Warszawa 1955.
- Wojtkowski A., *Dziesięć lat pracy Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu*, *Roczniki Historyczne* 8, 1932.
- Wyczawski H., Ks. prof. dr Henryk Rybus (1907-1974), *Studia Theologica Varsoviensia* 13, 1975, nr 2.
- Zagórowski Z., *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Warszawa-Lwów 1926.
- Zagórski Z., Mikołaj Rudnicki (6 XII 1881 – 28 VI 1978), *Slavia Occidentalis* 36, 1979.
- Zieliński Z., Likowski Henryk, w: Polski słownik biograficzny, t. XVII (1972).
- Zięba A.A., Srokowski Stanisław, w: Polski słownik biograficzny, t. XLI (2002).
- Zubalewa H., Knapowska Wisława, w: Polski słownik biograficzny, t. XIII (1967-1968).

The Poznań milieu of the founders of *Roczniki Historyczne* 1925-1939

Summary

The journal *Roczniki Historyczne* was founded as the organ of the Society of History Lovers in Poznań in 1925 on the initiative of Andrzej Wojtkowski and Kazimierz Tymieniecki. The origins of this historical journal date back to the first half of the 1920s. The journal was created

mainly by combining the initiative of the Towarzystwo Obronców Kresów Zachodnich (Society of Defenders of the Western Borderlands), authors gathered in the Strażnica Zachodnia (Western Guard) and academic circles of the University of Poznań. It was the third historical periodical in Poland. The creators of *Roczniki Historyczne* came mainly from the academic environment of the new University of Poznań (Prof. K. Tymieniecki) and from the staff of the State Archives in Poznań (Prof. K. Kaczmarczyk). The journal presented the results of research conducted by both experienced historians and graduates of the University of Poznań, primarily in the field of history. The publication mainly dealt with the history of Greater Poland and Pomerania. The author of the article investigated the biographies of authors who published in *Roczniki Historyczne* in the years 1925-1939. To achieve this goal, it was necessary to explore the archival resources (Archives of Adam Mickiewicz University in Poznań) and extensive biographical literature. As it turned out, historians, archaeologists, and geographers who effectively established themselves with their achievements in the post-1945 period (G. Labuda, W. Felczak, W. Hensel, and others) took their first steps in *Roczniki Historyczne*. The journal became a forum for the exchange of ideas, not only on a regional scale, but also on a national scale.

Translated by Rafał T. Prinke